

Hegedűs Imre János

Az ember és a hegy

Deák Ernő: Az Öreghegytől a Schneebergig. Utam állomásai

Mottó:

„Madárraj lebeg,
árva felhő megy,
nem unjuk nézni
egymást – én és a hegy.”

(*Li Taj-po, kínai költő, 8. század*)

A jó könyvcímek születése hasonlatos a földalatti vizek áramlásához: patakok, folyók bujkálnak a mélyben, alagutakat mosnak, üregekben tavak keletkeznek, gejzírek törnek a magasba.

A jó könyvcím vagy mocorog, lapul a szerzőben már a mű megszületése előtt, vagy az írás folyamatában alakul ki, vagy pedig az utolsó pillanatban villan a szó, a metafora, az allegorikus értelmű szószerkezet. Hemingway, a nagy címadó hosszú lajstromot készített az esetleges címekből, s azokat egyenként kihúzogatva hagyta meg az egyetlen, az igazit, a legjobbbat.

A recenzens él a feltételezés jogával, állítja, hogy Deák Ernő életutat összegező könyvének a címe – *Az Öreghegytől a Schneebergig. Utam állomásai* –* jóval a mű megszületése előtt jelen volt a tudatalattiban. Már kisgyerekkorában lerakódott, mint a cseppkőbarlangok díszei, a képzet, a jelkép: az Öreghegy szülőfalujának, Peresztegnak szakrális jelentőségű magaslata és a Schneeberg, a Hóhegy az országhatáron túl, Ausztriában az elérhetetlen föld, jólét- és szabadságszimbólum, ábrándok délibábja.

Ösztönzi, provokálja a hegy az emberi pszichét arra, hogy hozzá hasonlatos gondolat-, érzelem-, cél- vagy akarathalmazt hozzon létre.

Milyen óriási szimbólummá nőtt egy-egy csúcs, magaslat a világkultúrában! Csak megkezdeni lehet felsorolásukat, befejezni nem: Sínai-hegy, Ararát, Olimposz, Tábor-hegy, Varázshegy, Mont Blanc, Fudzsi, Kilimandzsáró, Tibet...

Isteni és emberi színjáték zajlik mindeniken: Jahvéval köt szövetséget az ember; megfeneklik ormán a világbárka; istenek népesítik be ormait; az Úr színeváltozásának misztériuma következik be; vívja a Polgár lelkéért a küzdelmet a jó és a gonosz; magyar költő (V. J.) lelkében villantja fel utoljára az elmúlt szerelem lángját; meghajolnak előtte, mint szentség előtt, a felkelő nap országában; szerelem, élet, halál színtere Afrikában; világ fölé emelkedő tető...

Hogy jutott fel Deák Ernő a csúcra? A csúcokra? Erre az egy kérdésre kell válaszolnia jelen esetben a jegyzetírónak.

Alig lehet felsorolni tisztségeit, önként vállalt vagy ráosztott feladatköröit: az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségének (Zentralverband) 2014-ig elnöke, a *Bécsi Napló* főszerkesztője, történész, a történelemtudományok doktora, publicista, az Osztrák Tudományos Akadémia nyugdíjazott tagja stb.

Dugig tele van az élménytárisznya, könyve mégis hosszas vajúdas után, baráti noszogatásra született.

„*Nem az életemet írtam meg...*” – olvassuk az *Előszóban*. Ezzel a kijelentéssel bonyolult műfajelméleti bozótosba lépett a szerző, a memoárok, a „mentségek”, az önigazolások, a színes önéletrajzok, a naplók, a száraz vagy lírai feljegyzések tömkelegébe, ezért nehéz eldönteni, a vallomások melyik alfajába sorolható az ő visszapillantó munkája. A fátumra, a sorsra, a kényszerítő körülményekre és főleg az indítékokra hivatkozik, de a tagadás csak közismert szerénysége miatt bugygyant ki belőle.

Igenis az életét írta meg!

Küzdelmes, sok fázisában tragikus életfa az övé, amelyik – és ebben igaza van – csak a véletlennek, a ritka szerencsének köszönhető, hogy nem zuhant szakadékba, pusztulásba, halálba. Akkor is jó munka született volna, ha csak a gyermekkorát írja meg.

Valóban. Kedves falujára, a dunántúli Peresztegre akkor zúdult a rém, a háború, amikor éppen eszmélkedni kezdett. 1944-ben jelentek meg, a front hullámmása szerint magyar, német, orosz katonák, csatatérre változik a békés falu, még bombát is dobnak rájuk, menekülés közben a németek a templomtornyot igekeznek eltalálni.

Szörnyű események pusztítják akkor az életet Európában és a nagyvilágon. Írásmű is született erről sok ezer, a Deák Ernő visszaemlékezésének van viszont egy olyan vonása, amely írói vénáról tanúskodik. A krónikában nincs benne az akadémikus, a szerkesztő, a hetvenen túl járó bölcs, a közéleti ember. Ő valóban peresztegi gyerek, úgy nyilvánul meg a könyvben, ahogy csak három-négy éves emberpalánta tud megnyilvánulni. Őszinte ember. (J. A.)

Néhány adalék azért érdekes, mert az Európán végigseprő Vörös Hadsereg katonáiról más képzetek, emlékképek maradtak fenn, más tapasztalatokat őriznek az eltiportak, a meggyalázottak.

A házuk udvarába lépő anyjára az orosz őr ráfogta a géppisztolyát, de a kisgyerekek Deák Ernő másra is emlékszik: „*A katonák cukorkát és cigarettát szórtak a bámészkodók közé.*” (12. old.), „*Hazaérkezésünk után – a kirgizek valóban továbbvonultak – nagyon barátságosan fogadtak az ukránok: öcsémet a nyakába kapta*

egyikük, és táncolva körbehordozta az udvaron, nekem meg krumplicukrot adtak, amit nagy élvezettel majszoltam” (16–17. oldal).

Az a hír járta a faluban, hogy „*az oroszok nem nyúlnak a gyermekek anyákhoz*”, ezzel szemben a szobákban behordott szalmán a félméteres Mária-szobrot „*egyik katona ölelgette, csókolgatta, mint valami valóságos élőlényt.*” (16. old.)

A gyerek nem ismeri az előítéleteket, szeme nem filmszalagot, hanem pillanatfelvételeket készít – az összefüggések megkeresése nélkül.

És a német katonák? Bajonettel vágják le a család hízóját, s viszik magukkal, egyik este német katona ront a családra, vacsorát kér, s befekszik az ágyukba. Vagy: „*A visszavonuló németek még el akartak búcsúzni a falutól, s dél felől két ágyúlövést adtak le a közelben lévő templomtoronyra. Ezt még szórakoztatónak is véltük, ellenben a harmadik lövedék a szomszéd Bongyorok háza tetőzetébe csapódott be.*” (15–16 old.)

Átzúgott a falun, az országon a háború, de a gyermek lelkivilágában nem a világtézés, hanem az édesapa elvesztése hagyott végzetes, személyiséget meghatározó nyomokat. „*Szinte állati ösztönösséggel ragaszkodtam hozzá; – írja –, rajta csüngtem, még mozdulatait is megjegyeztem, utánoztam.*” (11. old.)

És ez a görcsösen szeretett édesapa eltűnt, elnyelték a lövészárkok, a bunkerek, s gyermekében, nagyobbik fiában örökre benn maradt a görcs, a düh, a fájdalom. Felnőtt fejjel, történészként sem tudott elfogadható magyarázatot keresni arra a kérdésre, miért kellett ennek így történnie, a stigma (nevezhető billognak is!) sisteregve égett bele a lelkébe, az árvaság, a létbizonytalanság olyan mértékben épült a személyiségébe, hogy azzal élete későbbi szakaszaiban is számolnia kellett.

1945-ben nekik is kijutott a földosztásból az Öreghegyen. Erre szokta mondani anyja fiainak: igen becsüljétek meg azokat a földeket, mert apátok vérével fizetett értük.

S ő nekigyürkőzött az özvegyen maradt édesanyával a képtelen vállalkozásnak. Szántás, vetés, állatgondozás, őszi betakarítás, favágás... Meg kellett ragadni gyermekkézzel a kasza, a kapa nyelét, meg kellett tanulni a boglya-, az asztagrakást, a felnőtt férfinak is megpróbáltatást jelentő cséplést.

Ha van igazán szép szövegfutam ebben a könyvben, akkor az a mezei szorgalom eufóriás örömdája:

„Ha valakit örömmel töltött el a paraszti munka, akkor én voltam az: az aratást követte a tarlóhántás, a második, majd harmadik szántás, boronálás, gurgatás, vetés, boronálás. Miközben szedtük a krumpelit, törtük a kukoricát, leírhatatlan boldogság töltött el a kelő vetés láttán. Végre horgonyt vethettem kedvenc helyemen, az Öreghegyen: ott akartam telepíteni gyümölcsösöt, meg szőlőt, a kettő közé építve fel házamat, ahol télen majd olvasással töltöm az időt. Az ábrándok he-

lye maradt, az ábrándozó meg egyre távolodva más irányba haladt, emlékei közé ágyazva gyermekkorát.”

Úgy nézett ki, hogy súly alatt a pálma nem roppan össze, úgy nézett ki, hogy a kisgyerek József Attila konokságával („*neked, én, konok, még csirkét is szerettem...*”) időnap előtt tagja lesz a felnőttek világának, a mezei szorgalom helyettesíteni tudja a lázas, önfeledt játékot, de nem így történt. Roppant a pálma, – ismét költő szavával szólva: – „*S végül a legnagyobb parancs jött: / Tessék a tudót kiköhögni*”, (Ady).

A „*magyar betegség*” megtámadta fiatal szervezetét, életén a Koch-bacillus lett az úr, s valóban csak a körülmények váratlan alakulásának köszönheti, hogy életben maradt. A magyar forradalom, 1956 menekültjeivel kényszerül Ausztriába, abban a konok hitben, hogy őt ott meggyógyítják.

Számítsuk ki: Ha negyvenben született, a forradalom évében tizenhat éves volt! Kamaszfejjel már családi gondokat örölt, sőt családfőnek léptette elő a felszárnyú élet (Anyám „*13 éves koromtól minden gondját megosztotta velem...*”) (38. old.), s most, halálos betegen kilépett az Öreghegy árnyékából, megindult a Schneeberg irizáló fénye felé. A határlépés legalább akkora változást idézett elő az életében, mint amekkora a különbség a két hegy között. Az Öreghegy éltető talaj és szülőföldszimbólum, a Schneeberg, a Hóhegy a bizonytalan, csábító ragyogás, idegen, de szabad föld.

Idáig, az életútjának eddig a pontjáig kellett ragaszkodni a jegyzetírónak az eseményekhez, a további szakaszok újramesélése értelmetlen volna, megírta azokat Deák Ernő bölcsen, okosan.

Máshol, más nyomvonalon kell keresni azokat a szálakat, amelyek Ariadné-fonallá változnak, s elvezetnek a lélek, az érzelmek, a gondolati szférák, a ráció tektonikus rétegmozgásaihoz.

A sáfárkodás Deák könyvének egyik kulcsszava. Miképpen sáfárkodott ezek után a kamasz, a kamaszból ifjúvá, majd felnőtté serdült szerző az apai intelligenciával, az édesanyjai szóval, mennyire maradt hű, vagy vált hűtlenné az Öreghegyhez?

Ha van igazi tétje a Deák-életútnak, akkor az a sajátos hűség, a hűtlenségben is hű magyar írástudó értelmiségi attitűdje. Deák Ernő oeuvre-je nem kötetek sokaságából, nem lírai futamokból, nem publicisztikai trapézmutatványokból áll össze, hanem a közélet, mégpedig az Ausztriába szakadt magyarság közéletének konok, szívós, sokszor reménytelennek tűnő vállalásából. Számára a közügy hétszentség! Ezt a pogánynak tűnő, de nemes célt mutatta számára mindvégig a belső, a lelki terráriumban működő iránytű, nem vakította el a Schneeberg, a Hóhegy ragyogása, egyszerű szavakkal: hűséges marad az Öreghegyhez.

Nem volt könnyű!

Miközben tökéletesen integrálódott az osztrák társadalomba, megállt az asszimiláció határán. Kamaszfejjel átlépte a magyar–osztrák határt, de a nyelvsorvadás, az identitásvesztés sivatagára felnőttként nem hágott rá. Úgy vált rangos osztrák polgárrá, hogy megmaradt derék *hungarus*nak. Az egész nyugati magyarság számára modell értékű lehet Deák Ernő példája; a magyarságtudat olyan ötvözetét hozta létre, amelyik a befogadó nemzettel szemben korrekt, jogszerű, de az elhagyott hazát, népet, nemzetet is szolgálja. Sarkítva az is állítható, hogy ő soha nem volt emigráns, ő ausztriai magyar volt mindvégig, most is az, és Bécsben, Ausztriában mindig éltek magyarok, kétkezi munkások, jeles tudósok, művészek nagy számban.

A kettős identitástudatának pontos definícióját könyve zárófejezetében olvashatjuk: *„Ahogyan eddigi életem, egységgé ötvöződött bennem az osztrák a magyarral, mindkettőt fenntartás nélkül vállalom olyannyira, hogy féllábúnak képelem magam, ha bármelyikről le kellene mondanom.”* (219. old.)

Hibátlan hát a két hazához való viszonyulása, de még ebbe a nehezen létrehozott egyensúlyba is belerondított a politika. Fogadalmat tett, hogy: *„addig, amíg Kádár lesz a hatalmon, és szovjet csapatok tartózkodnak Magyarországon, nem megyek Magyarországra. Ez a makacsságom 1989. június 16-ig tartott, amikor először léptem át küldöttség tagjaként a határt, hogy részt vegyünk Nagy Imre és társai újratemetésén.”* (40. old.)

Túlzással az is állítható, hogy ezzel véget ért a recenzens feladata, Deák Ernő életútjának izgalmas szakaszai befejeződtek, és – ha óriási küzdelmek árán is –, de a továbbiakban sínpáron futott az élete. Az ötvenhatos emigránsoknak magyar gimnáziumokat létesített az osztrák állam, elvégezte iskoláit Kammerben, Bad Iselbergben és Innsbruckban, az egyetemet Bécsben, kutató álláshoz jutott a Tudományegyetemen, később az Osztrák Tudományos Akadémián várostörténész lett, doktorált.

Így néz ki egy átlag értelmiségi életútja Ausztriában és a Nyugat más országai-ban.

Csakhogy...

Csakhogy Deák Ernővel hatványozottan több minden történt a meghatározó tízéves kora óta. Ázsiában, Tibetben tudják az emberek, hogy szelleme van a hegynek, és feltételezhetően Deák Ernő néma, szavak nélküli párbeszédet folytatott az Öreghegygel. Ez a dialógus meghatározó erő volt kétfrontos küzdelmeiben. Egyrészt az osztrák hivatalnal kellett elfogadtatnia magát és szervezetét, másrészt a heterogén, Nyugatra kiömlő magyarság intrikáival, áskálódásaival, széthúzásával kellett megküzdenie.

Az utóbbi front rabolt el több energiát tőle. Bakafántoskodó akarnokok, kishitű lapulók, szemforgató ügyeskedők gáncsolták el, vádolták meg, s magyarázták hamisan akarásait, céljait.

Akadtak barátai, igaz hívei is. Ezeknek a kapcsolatoknak boncolásában párat-

lan őszinteséggel számol be saját hibáiról, merevgörccseiről. Kísértetként járt nyomában a gyermekkor? A peresztegi iskolában a tanítóitól, tanáraitól alkalmasint neki is kijárt a pofon, körmös, mogyorófa pálcával fenekelték el, kutyakorbáccsal verték, mert annak idején az járta. Törvényszerű a meg hasonlítás: „*Féltékenységem idővel makacsság váltotta fel*” – írja. (30. old.) A felkavaró emlékek krónikája egybeszővődik azokkal a küzdelmekkel, amelyeket idegenben kellett megvívnia. A gyermekkor viharait, feszültségeit, riadalmait haláláig hordja magában minden ember, Deák Ernő életének éppen a békés, polgári korszakában jelentkeztek a lélek és a személyiség tektonikus gyűrődései.

Számíthat az olvasó tiszteletére amiatt, hogy ezekről a belső lelki gyötrelmekről páratlan, rendhagyó őszinteséggel ír.

Küzdelmeinek végeredménye, a leltár, imponáló, fajsúlyos. Deák Ernőnek köszönhetjük, hogy a bécsi magyarságot elfogadta népcsoportnak az osztrák kormány, ő hozta létre és tartja egyben az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szervezetek Központi Szövetségét (Zentralverband), ő szerkeszti, írja, adminisztrálja a *Bécsi Napló* kéthavonta megjelenő újságot, a szervezet székhelyén (Schwedenplatz, Nr. 2.) konferenciákat, könyvismertetőket, tudományos és kulturális előadásokat szervez, kísérti a lehetetlent, kimozdítani globalizációs kábulatából a fővárosban és az országban élő magyarságot, arra ösztönöz eleveneket és holtakat, hogy emberi közösségben, élőlélekkel beszéljünk meg Bécsben magyar gondjainkat.

„*ez a mi munkánk, és nem is kevés*” – mondhatjuk József Attilával.

És a könyv? Mint a kultúra, mint a (szak)irodalom produktuma?

Az események görgetésében jelesre vizsgázott Deák Ernő, igaz, az élőbeszéd logikáját, ritmusát követi. Úgy ír, ahogy beszél, szabadon bánik az idővel, fittyet hány a kronológiának, a lineáris szerkesztésnek, azt írta meg, ami éppen eszébe jutott. Vannak adatokkal túlszűfolt részek, vannak váratlan fordulatok, éles kanyarok, nem unatkozik az olvasó. Egy rövid részlet kívánczik ide. Másfél oldalba zsúfolja beszámolóját a szomorú eseményről, elmeséli, hogy betegsége kiújult, tüdeje újból bevérzett, közben behívót kap, el akarják vinni katonának, az osztrák hadügyminiszterig kilincsel a felmentésért, anyagi gondokkal küzd, állást keres, eközben pontot tesz disszertációja végére. És ezután jön a *deus ex machina*:

„*Helyesbítenem kell, a pontot feleségem tette ki, ugyanis ő gépelte le a szöveget, ő készítette a térképeket. Éppen december 1. volt: az írógép mellől vitte be a mentő a kórházba, ahol megszülte Előd Marcus fiúunkat.*” (62. old.)

A hályogkovács művészete ez, láthatáron sem mutatkozott ez idáig semmiféle nőszemély, feleségét, aki különben nagyszerű asszony, itt említi először, aki kápból fölváltja az írógépet a szülőággal.

Sonja illő és méltó társa Deák Ernőnek.

Érdeemes búvárkodni a könyv nyelvi anyagában, stílusában. A történész szakíró minden erénye kimutatható, hisz harmincöt évig volt kutató történész (doktori értekezésének témája a várvidéki-burgenlandi Lánzsér). Törvényszerű hát a „szakbarbári” fertőzés. Az adathalmazok, dátumok, nevek, események tömkelege azok számára érdekes, akik szeretik a történelmet, de igazi csemegékre, kuriózumokra is bukkanhat a kíváncsi olvasó. Deák Ernő ugyanakkor gyakorlott, rutinos publicista, s ebből az ötvözetből jó nyelvi szövet keletkezett: a szakíró a publicistát, a publicista a történészt támogatja.

S van még egy nyelvi réteg. Stílusán átsejlik a szülőfalu, Pereszteg egykori lakóinak szójárása, a Dunántúl emberének talányos, képekben gazdag szóforgatása, ami jól megfér a tudós író intellektualizmusával. Deák Ernő stílusában is eljutott az Öreghegytől a Hóhegyig.

Fanyar humora, iróniája, öniróniája remek ráadás.

Kitekintés

Minden egyén, minden szerző tartozik valahová. Minden írástudónak kijelölhető az a tér, az a mező, ahol a rokon eszmék, rokon törekvések megszállottai gyülekeznek.

Deák Ernő gyakran hangoztatott szentenciáját ismerik a munkatársak, a barátok: a Bibliából azt szívlelte meg: „Nagyobb szeretete senkinek sincs annál, mint aki életét adja barátaiért.” (János, 15, 13-14), Deák Ferenctől meg a remény nélküli helytállást tanulta meg, „mert ezt parancsolják becsület és kötelesség.”

(Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2016)

Dani Erzsébet

21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania

(Szerkesztette: Judith Kesserű Némethy)

Némethy Kesserű Judith remek érzékkel ismerte fel, hogyan szerkeszthet egységes, jól szervesülő könyvvé néhány, a magyarországi Tinta Könyvkiadó által publikált kötetben magyarul korábban napvilágot látott (a Nádor Orsolya és a Fóris-Ferenci Rita-Péntek János fejezetek), az *Educatio* című magyar folyóiratban megjelent és most kibővített (a Papp Z. Attila-fejezet) és a 2012-es New York-i AHEA-konferencián elhangzott tanulmányból (Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina és Zsemlyei Borbála írásai). Ez a könyv elkötelezetten jeleníti meg az erdélyi magyar kisebbségi lét fájdalmát-abszurditását-igazságtalanságát, főleg pedig – a kötet előtérbe állított kontextusát tekintve – nyelvi és kulturális identitásvesztéstől való fenyegetettségét. Szerepét pusztán azzal tökéletesen betölti, hogy az erdélyi tömbmagyarság és szórványmagyarság helyzetét azzal a tudományos alapossággal és a szerkesztő által jól összeválogatott sokoldalúsággal, bőségesen dokumentált és felrázó/meggyőző mégis tudományos higgadtsággal is jellemezhető szerzői érvelérendszerrel prezentálja, mely végig jellemzi az összeállítását.

A *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania* azonban ennél is többet nyújt. Az ilyen munkák olvastán fordul elő, hogy az olvasó még többet akar tudni, szalad a könyvtárba, keres a világhálón, hogy mi is a kérdéskör történelmi háttere, milyen a nyelvi túlélésért folytatott küzdelem törvényi környezete és a többi. Ez esetben azonban nem kell a felkeltett érdeklődésnek kiegészítő, illetve további információ után kutatnia. Egyszerűen csak lapoznunk kell, mert minden ott van a könyvben.

A kérdés tudósai ugyanis sokrétűen diagnosztizálnak, egészét tekintve többszörösen beágyazó jellegű a kötet. Szisztematikusan értesülünk a történelmi előzményekről, a többségi-kisebbségi, politikai-ideológiai interkulturális viszonyok meghatározó szerepéről. Kirajzolódik előttünk a nyelvi és nemzeti identitás összefüggésrendszere; megértjük, hogy az anyanyelv megőrzése, egyáltalán épségének óvása létkérdés az erdélyi magyarság fennmaradásához olyan földön, amelyen ez a nép őshonos. Némethy Kesserű Judith veszi a fáradságot, és az obligát *Előszón* túl igen alapos *Bevezetés*ben kalauzol végig bennünket, korszakról korszakra, a Kárpát-medence kaleidoszkopikus nemzeti, etnikai, többségi-kisebbségi viszo-

nyainak történetén, a középkortól napjainkig. A könyv ismertetésénél kiindulhatunk az ő mondatából: „Végül is, a magyar kisebbségi kérdésnek, vagyis a nyelvi és ezáltal a nemzeti identitás megőrzésének, az a lényege, hogy a kérdés máig megoldatlan.” (46) Leegyszerűsítve azt mondhatom, hogy az általa szerkesztett kötet a most idézett mondat által felvetett kérdésekre igyekszik válaszokat találni: hogy történhetett; hogyan történik ma is; mi a teendő?

Rendkívül hasznos a nyelvtörvények felvonultatása, magyar és román viszonylatban, az időben visszatekintő módon és a jelenben horizontálisan szélesítve, a – bizony, korántsem mellékes, mert úgyszintén felelős – európai uniós kisebbségi és nyelvpolitikát, valamint az anyaországhoz fűződő politikai, kultúrpolitikai viszonyrendszert befoglalóan; és az egészet a közép-kelet-európai nyelvi törvénykezési, nyelvtanítási hagyományok és a többségi-kisebbségi létezés változó viszonytagjainak keretébe állítva, a nemzeti nyelvektől az etnikai-nyelvi konfliktusokig vezető utat felvázolva (Nádor Orsolya). Elmaradhatatlan háttérként alaposan kidolgozott képet kapunk ezekről is: a romániai magyar közoktatás, az oktatás nyelve, az iskolaválasztás többségpolitikai és kisebbségi-családi stratégiája az állami és az egyházi iskolákban, iskolatípusokra, oktatási szintekre, tantervi előírásokra és tankönyvekre (meg ezek reformjaira) kiterjedően; el a tanítás és oktatás nyelveinek, a magyar nyelv és irodalom, az alaptantárgyak, a román nyelv, az idegen nyelv-oktatás, a kisebbségi kétnyelvűség, a tehetséggondozás és itt is a vonatkozó törvények és reformok szövevényes (másképpen nagyon is átlátható) kérdésköréig (Fóris-Ferenczi Rita és Péntek János). Kárpát-medencei összehasonlító kitekintést kapunk a magyar nyelvű oktatás előtt álló kihívásokról, majd izgalmas, kritikusan szemlélt körképet az elszakított területek magyar pártjainak vagyis a romániai RMDSZ és EMNP, a szlovákiai MKP, a kárpátaljai KMKSZ és KMPSZ, az ukránjai UMDSZ és a vajdasági VMSZ kisebbségi oktatáspolitikájáról, a határon túli kisebbségi oktatást segítő magyarországi fejleményekkel kiegészítve (Papp Z. Attila). Releváns az elméletek mozgósítása, és szaktudományosan árnyaltak a definíciók; az utóbbit illetően elsősorban a nyelvvesztés fogalma, egy nyelv veszélyeztetettségének és a veszélyeztetettség fokozatainak meghatározása, mi több, különböző elméleti felfogások szerinti meghatározása (Fazakas Noémi). Rám a döbbenet erejével hatott a két záró fejezet, olyan mai, a szemünk előtt játszódó erdélyi magyar nyelvrohlási jelenségekről, melyekre talán az erdélyi magyarok többsége sem figyel fel. Mindkét fejezet alapos felmérésen alapul, tüzetesen adattolt. A romániai magyar audiovizuális nyelvhasználatáról, törvényi környezeti keretben vizsgálva azt tudjuk meg, hogyan hanyatlik a romániai magyar szaknyelvi regiszter, nem kis részben azért, mert forrása a nyelvi torzulások változatos formáihoz vezető fordításnyelv (románról magyarra) (Sárosi-Márdirosz Krisztina). És miközben örülhetünk annak, hogy van Romániában magyar nyelvű elektroni-

kus média, elszomorító mérteket ölt a rádió- és televízióbemondók és tudósítók nyelvhasználatában a kétnyelvűségi helyzetből eredően és a szegényes anyanyelvi felkészültség miatt, a román nyelv hatása – kiejtésben, szó- és mondathangsúlyozásban, toldalékolásban, főnévi esetragtévesztésben, szókincshasználásban, a szórendben, nyelvtani elbizonytalanodásban és így tovább (Zsemlyei Borbála). Azt tekintve, hogy a magyar nyelv erdélybeli túlélésének érdekében mi lenne a teendő, cselekvési elképzeléseket is megfogalmaznak a szerzők (Papp Z. Attila, Fazakas Noémi, Sárosi-Márdirosz Krisztina). Más fejezetekben egyértelműen adódnak a feladatok abból, ahogy a gondokat megfogalmazza a tanulmány írója (Nádor Orsolya, Fóris-Ferenczi Rita és Péntek János).

A *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania* végén, a hátsó borító belső oldalának zsebében öt térkép lapul: „A Kárpát-Pannon-térség etnikai térképe” 1495-re, 1784-re, 1910-re, 1930-ra és 2001-re vonatkozóan. Jó ötlet volt, szemléletes, sokat segít. Kár, hogy nem csatlakozik hozzá, bármilyen röviden, egy elemző fejezet a könyvben. Ennek híján, és egyébként is, egy mondat viszont nagyon hiányzik magukról a térképekről, főleg a mai helyzetet mutatóról: annak jelzése, hogy a térkép léptékét tekintve hol van annak a határa (mekkora magyar lélekszám kell hozzá), hogy legalább egy apró narancssárga (magyar) pötty bekerüljön a halványzöld (román) erdélyi színtengerbe. Ez a kötet angol nyelvű, Amerikában jelent meg. Gyakran kerülhet olyan nem magyar olvasó kezébe, aki egyszerűen kiteríti ezt a 2001-es térképet, és azt kérdezheti bárkitől: „Tessék, csak nézz rá! És mondd meg, mit akarnak a magyarok? Ezt a térképet ők adták ki, ők már csak tudják!” Itt ugyanis a székelyföldi tömbmagyarság látszik, aztán itt-ott egy kevés magyar, azon kívül román kizárólagosság uralkodik. Vagyis az erdélyi szórványmagyarság szinte letöröltetik erről a térképről. Tudom, nem a térkép a hibás, hanem az, aki így – egy egyszerű technikai szempont ignorálásával – olvassa. De miért kellene az olvasóra bízni, hogy ezt a technikai szempontot kitalálja? A rosszindulatú térképolvasó soha nem is akarja ezt kitalálni, soha nem „fair” módon kommentál. Ha lesz a könyvnek újabb kiadása, ez egyetlen mondatral korrigálható. Ahogyan kibővíthető lenne az Appendixben szereplő magyarázó szöszedet is. Olyan tétellel, melynek értelmezését ígéri a könyv, de a szó nem jelenik meg a függelékben („subtractive bilingualism” – 92), vagy még nagyon oda kíváncozna (pl. „linguicism”). Ez a két kritikai észrevétel azonban mit sem von le a *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania* fentebb részletezett és méltányolt értékeiből.

(Helena History Press, Reno, NV USA, 2015)

Péntek Imre

A „daloló kedvű indulástól” a teljességet szólaltató beérkezésig

Ködöböcz Gábor: Kiss Benedek

2010 óta némi módosulások zajlottak és zajlanak a honi művészetekben. Megszűnőben van az az elfogultság, amely az irodalmi életnek csak az egyik feléről vett tudomást. Ha körültekintettünk, többnyire a posztmodernhez közelítő kánon uralta a terepet. A szerzők ösztöndíja, díja, a kritika és a monográfusok figyelme, az idegen nyelvű fordítások „kegyelme” – mind egy irányba húzott. A kilencvenes években azért alakult a Magyar Művészeti Akadémia, hogy valamelyest ellensúlyozza ezt a tendenciát. Ám az állami mecénatúrán kívül nehéz érvényt szerezni a saját elképzeléseknek. A kormányváltás óta a változás nyilvánvaló: az MMA meghatározó elemévé vált a kulturális folyamatoknak. Igaz, megküzdött a szakmai elismerésért, de ma már látható: célját elérte. Korábban háttérbe szorított értékek kaptak fórumot, díjat, elismerést. Homályba húzódott (taszított) életművek jutottak kiemelt figyelemhez, nem utolsósorban elemző, feltáró, kontextusba helyező monográfiához. Az MMA Irodalmi tagozata az utóbbi években jelentette meg Kiss Annáról, Marsall Lászlóról, Ágh Istvánról, Tamás Menyhértről, Temesi Ferencről és másokról szóló köteteket, amelyek a már hetvenes éveikben járó, vagy netán el is hunyt íróknak-költőknek szolgáltatott elégtételt. Elismerés illeti a kritikusokat is, hisz az ilyen munkákra legalább egy-két évet kell áldozniuk. Köztük van Ködöböcz Gábor is, aki a Babérkoszorú-díjas Kiss Benedek költő oeuvre-jét vette bonckés alá. (A kötet azért is érdekes, mert a Kilencek közül elsőként őt érte az ilyen jellegű megtiszteltetés.)

A szerző bevezetőjében egy kis líratörténeti áttekintést ad: kiemelve az integer lírai személyiség fontosságát. Ahogy írja: „A nyelvben és formában otthonosan lakozni csak az tud, aki idejekorán felismeri a saját növéstervét”. Az „arányt és az irányt”. Figyelmeztet – Petőfi nyomán – a költészet veszélyeire. A kezdő poeta azonban túljut ezen, hogy megvalósítsa hivatását, szövegeiben: „a hagyományos módon felfogott szépséget”. Ködöböcz hűen követi ezt az Isten adta „növéstervet”, mely elvezet Kiss Benedek költészetének kiteljesedéséhez.

Szemügyre veszi a kezdeteket: a szülőföldet, Akasztót és környékét, a Kiskunságot. Bizonyára belejátszott valamilyen titokzatos módon a költői elhivatottságba az is, hogy Akasztó 10 kilométerre esik Kiskőröstől, s akadnak egyéb mágikus egyezések is. Az első jegyek: az otthonosság és a ragaszkodás a gyerekkor vilá-

gához. A korai versmondó sikerek az általános iskolában, amelyek folytatódnak a kalocsai gimnáziumban, a figyelmes tanárok, mind-mind oda vezettek, hogy a diák negyedik korában megjelent a *Kiskunság* (a *Forrás* elődje) című folyóiratban. Ahogy a kritikus írja: „A költő személyes érintettsége, bölcsőhely általi meghatározottsága, kiskunági beágyazottsága” mélységesen befolyásolta az indulás időszakát. Így jutott el, ilyen előzmények után az ELTE Bölcsészkarának magyar–népművelés szakára – közben belekóstolt a fizikai munka világába is –, hogy tágabb körbe lépve megtapasztalja tehetségének lehetőségeit. Itt találkozott össze társaival, az írogató bölcsészekkel, akik közül az évek alatt kivált az a csoport, amely létrehozta a *Kilencek* költői társaságát, és kiadta az *Elérhetetlen föld* című antológiát 1969-ben.

Ködöböcz elsőrendű feladatának tekinti, milyen csoportosulást, analógiát talál a korábbiakban – a Tizek Társaságát –, amely a hatvanas évek végi nemzedék tagjait minősíti. A Kádár-rezsim nyúlós és iszapszerű diktatúrája csak akadályokat gördített a kibontakozás elé, ezt Ködöböcz is nagyon jól látja. Az írástudói felelősség, az „élére állított vers” méltósága és messze ható ereje Kiss Benedek számvetésében is pontosan érzékelhető: „Az irodalom-politika, a hatalom bármennyire prűszkölt is, megjelent az *Elérhetetlen föld*... Meggyőződésem, hogy a mi önszerveződő, kalózzakciónk nélkül nem lett volna sem *Első ének*, sem *Költők egymás közt*...”

A monográfusíró ezután szemügyre veszi Kiss Benedek produkcióját az *Elérhetetlen föld*ben, és nem csak a maga ítéletét tárja elénk e vizsgálódásában. Hivatkozik Juhász Ferenc, Tornai József meglátásaira is. Tornai például azt írja: „Irodalmunk abba az állapotba jutott, amikor elodázhatatlan föladata a népi műveltség és a magaskultúra elválaszthatatlan egységének megteremtése...Kiss Benedeknek megvan ehhez a költői programja.” Ködöböcz is megerősíti: a költő elrendelése képviselni azt a tradicionális értékvilágot, amely alkotóként útra indította. Kiemeli azt is, hogy korán eljutott a kortárs líra nagyjaihoz, Nagy Lászlóhoz és Juhász Ferenchez. S ez személyes kapcsolatot is jelentett. Nagy László biztatása, hatása juttatta első kötetéhez, a *Gazdátlan évszak*hoz, mely a Móra Kiadónál jelent meg 1970-ben. S még egy lényeges meglátás: feltűnik neki a felnőttben tovább élő gyermekember tisztasága, ami nélkül „létteljességére” törekvő költészet sohasem született volna meg. A „csillag-fegyelmű ének” költője így jutott el az első, legkomolyabb megmérettetéshez.

A kritikus érzékelteti a kort, az irodalmi körülményeket, amikor a *Gazdátlan évszak* napvilágot látott. Kányádi, Kálnoky, Kalász Márton, Marsall László, Pilszky és más rangos költők kötetei közt bukkant fel Kiss Benedek könyve. S ebben a mezőnyben megállta a helyét. Szakolczay Lajos, Kiss Pintér Imre feltétlenül dicséri, míg Bata Imre némi fenntartásokkal fogadja el, s hitelt ad ennek a megfo-

galmazásnak: „én az vagyok csak, ami ez után jön”. Ezt az ígéletességet szólaltatja meg a Varga Lajos Mártontól vett idézet: „Kiss Benedek képtelen akármilyen elöl is elbújni. Nyitott mindennel szemben. A teljes nyíltság, az igazmondás... szép és fontos verseket teremt.” A kritikus pedig megelégedett az optikával, amivel végigkíséri az életmű szakaszait: az „örök-gyermek” meditációját és a költő-Hamlet kifejezés-módját.

Felhívja a figyelmet, hogy ebben a kötetben „a zenei fogantatású népköltészeti formák vannak túlsúlyban”, s maga a cím is figyelemfelhívó. A „gazdátlanság” a forradalmas tavasz kapcsán kerül címlapra, a szemlélet fókuszába, hogy megfeleljen a maga választotta tradíciónak. A „kagyló-türelmű küzdelem” – ahogy a szerző fogalmazza – megteremtette a daloló kedvű indulás feltételeit, az a bizonyos „gazdaszem” élénk tekintettel felleltározta a neki felkínálkozó hazai világot.

Az eddig jól működő elfogadás, egyértelmű siker a *Békesség nektek, utak* megjelenése után megbicsaklott. A pletyka szerint a második kötet – az a nehéz. Nos, Kiss Benedek esetében mintha bejött volna a babona. Ködöböcz is foglalkozik ezzel a jelenséggel, ahogy írja: „Az üstökösszerű pályakezdés.. az erősnek mondott első kötet nyomán felfokozott érdeklődés, nemegyszer túlzott elvárás övezte a költőt.” A kétarcúság, az egyenetlenség, a disszonancia a tamaskodó, türelmetlen kritikákban hangot kaptak, az elkomorult szemlélet, a negatív töltésű hangütés, az önsiratás mind kifogásolható elemmé vált. A gondolatosság felé való tágulás is lefojtotta a felfelé igyekvő versvilágot. A szerző – némileg egyetértően – Gróh Gáspárt idézi: „Ez a kései és kényszerű társadalmi pubertáskor a legfőbb oka Kiss Benedek... második kötetében annak a spleennek, amelyből jócskán jut a további kötetek alaprétegébe is.” A *Bőjti szél* kimagaslik e kötet anyagából, melyről a költő is kimagasló teljesítményként szól. Elsőrendű szempontként hatja át a kötetet az idő, a felgyorsult idő, amivel nem tudunk mit kezdeni. Az egyensúly, a megnyugtató értelem, a biztonság keresése idézi elő azt a bizonyos lefokozottságot. Azonban a költő nem ragad meg a kárhóztató dilemmáknál, a formakeresésekből később is profitált, a deprimáló összegzésnek pozitív hozadéka a továbblépésben segítségül is szolgált.

A hetvenes évek végén szüksége is volt erre. A költő látja így egy interjújában: „Azt hiszem, elkerülhetetlen, hogy bevalljam, vagy másfél-két éve alig írtam új verset...Terveim... a műfordítást illetően vannak...” Ám ezek a hangulatok nem hatalmasodnak el rajta, Ködöböcz írja: „Kiss Benedek bármilyen életvonatkozásához is folyamodjon költőként – minden arannyá válik kezében.” A *Szemem parazsa* mellett a visszatérés kötet: a motívikus ismétlődés, a jellegzetes értékjegyek, a kiérlelt metaforák és a megélt szimbolika szinten tartja szövegeit. „Az elégikus hangoltság és a disszonáns létérzékelés” – szintén Ködöböcz leleménye – áthatja Kiss Benedek lírai univerzumát. Ennek a folyamatnak eredményeként – szintén

Ködöböcz fontos felismerése: „Eredendő hajlamaival összhangban Kiss Benedek második magára találása a meditatív-kontemplatív költőeszmény jegyében következett be.” A *Napok és szemek, Március perzselt mezőin, Szűkülő szemmel* ezen elképzelések jegyében szerkesztődtek.

A szerző egyik megfigyelése: a költő művében fontos szerepet töltenek be a ciklusok. Kiss Benedek is szól erről: „Én tudatosan szerkesztem köteteimet...” Így kerül elő a személyes szféra egyik intim rétege, a szerelem, az összetartozás, a hűség. A költő megtalálja azt a hangot, amivel a társhoz való tartozás teljességét, erejét érzékeltetni tudja. Ez a vissza-visszatérő érzelmi hullám később is megjelenik az újabb verstermésben. Ködöböcz érinti a maszkyszerű verseket is, az olyanokat, mint a Brúno-dalok. A szenvedő, igazságkereső lét, „a maszk mögül megszólaló költő a teljességre tekintő szemlélettel, illúziótlan bátorsággal, könnyörtelen őszinteséggel néz szembe a méltatlan törpeség, illetve a fogvacogató szabadság létbeli esélyeivel.”

A szerző – folytatva „élveboncolását” – fontos határhelyezethez érkezik: számot kell adnia arról a poétikai és vilásképi gazdagodásról, amely a kilencvenes években lejajlott. Kiss Benedek kilábalt korábbi válságából, többet publikált, a kötetekben csak műveinek javát, az együvé illő darabokat tette közzé. Mégis, a *Március perzselt mezőin* olyan válogatás, amely egyben erőgyűjtés és számvetés is. Ködöböcz megjegyzi: a költő hajlamos a végső számvetésre, az utolsó stáció depressziójára, „meglepően koravén alkotó képét mutatja.” Kitérés pont is lehet a kötet, melynek ajánlásában a következő olvasható: „Fiataloknak ajánlom ezt a versgyűjteményt, de szeretném hinni, hogy a felnőtt korosztályok lelkiismeretét is meghorzsolhatom, megérinthetem vele.” Az öngyógyítás részét képezték „magyarság-versei”, mint *Az én földem*. „Magyar föld! Suhogó jegenyék ostorhegyét szalagozó szelek hazája! Milyen szépek meggyfa-menyasszonyaid, rózsaszín virágos kajszibarackkoszorúslányaid...” Ágh István, Szokolczay Lajos és Vasy Géza elismerően írnak teljesítményéről, míg Márkus Béla az üzöttség, a lelki kérgesedés jeleit véli felfedezni.

Ködöböcz ezzel vitába száll, az elmarasztalást nem tartja jogosnak. Sokkal inkább Szokolczayval ért egyet, aki szerint a költő egyre inkább a mítoszra épít. A szerző szerint – s ez már a *Szűkülő szemmel* című kötetre vonatkozik – a nagy szimbólumoktól az élet apró csodái felé tájékozódik a költő, a „mikrovilág, a mindennapok világa felé” irányul figyelme.

A gazdagodás része, amit Ködöböcz így fogalmaz meg: „Kiss Benedek ötödik kötete elsősorban és mindenekelőtt a hűség apoteózisa”. Ebből az attitűdből bontja ki a továbbiakat, hűség a szülőföldhöz, a múlthoz, a magyarsághoz, a hagyományhoz. Hűség az eszményekhez, önmagához, nemzedékéhez és hitveséhez. A világ örökbefogadása és örök befogadása azt jelenti, hogy a költő az univerzum

polgára, „verseiben a lét kozmoszát éli újra”. A *Szűkülő szemmel* a kettősségek kötete: idill és tragikum, életöröm és elmúlástudat feszülnek egymásnak. A múlt idővel való szembesülés előhívja az ifjúkori pillanatokot, a labdatéri nagy viháncolásokat, vigaszként, megtartó erőként. Itt figyel fel Kődöböcz arra a sajátosságra, amit „Az elégiába oltott dal és a dalba oltott elégia” jellemez. A műfajképző elem az évszakokkal függ össze, azoknak lecsapódása. Kitér arra, hogy Kiss Benedek ezúttal is szívesen választja a maszk mögül megszólaló versbeszédet. A Babits-idézés számos ponton érintkezik életformájával, a szőlőhegyi élet nyugalma, az „értékteremtő magány” szemben áll a város zajával, zűrös nyugtalanságával. Az álom és élet jelenségei egymásba csúsznak, s a két szféra – a reális és szürreális – határán imbolygó lélek elveszíti tájékozódását. Kődöböcz itt fogalmazza meg fontos konklúzióit: „Valóság és képzelet, reális és szürreális határát sokszor nehezen tudjuk megvonni, de talán ez nem is szükséges. A verseket olvasva eltűnődhetünk azon, hogy a költői szemléletben mennyire összetartozik mindaz, amit a mindennapok során fragmentumszerűen érzékelünk...”

Így jutunk el 2000-ig, *A havazás mögött* című kötetig. A szerző a 8. kötet kapcsán fogalmazza meg a költői kiteljesedés jelenségeit, a mesterségbeli tapasztalat és létről való tudás évtizedek alatti felhalmozódását. A versben való otthonosság, ez a titka e költői mentalitásnak, amelyet a *Verset írva* című opusz közvetít.

Az éles szemállás jobban észre véteti az életöröm és elmúlás, az idill és tragikum kettősségét. „Spirituális realizmus” – ez a szerző leleménye, melyet a költő szemléletére alkalmaz. Az idővel való szembesülés, az idilli múlt és a homállyal takart jövő összeszikkasztása remek verseket produkál. A kiteljesedés része az is, hogy vallási, metafizikai kérdések kerülnek elő. Ahogy Kődöböcz írja: „a nagy költészetnek úgyszólván nincsenek profán darabjai, annak minden verse szakrális kell, hogy legyen.” A szakrális és a profán együttes jelenléte új minőséget jelent Kiss Benedeknél is, mely a mélység és magasság rétegeit köti össze. Az a bizonyos „keresztyéni” lelki tartalom sokoldalúan jelenik meg ebben a felívelő költészetben. Erről írja Kődöböcz: „Kiss Benedek verseiben megszólaló lírai alany istenléleménye... egyedi, istenképe ezredvégi módon összetett és nyugtalanító.” A lét minőségeinek vibráló egybejátszása – ez az, ami ennek a költészetnek csúcspontját jelenti. S ez a folyamat tovább erősödik az újabb kötetekben.

A szerző a *Nyáresti delírium*, *Októberi tücskök*, *Szomorún és boldogan*, *Apokrif litánia* című köteteket – melyek az ezredforduló után jelentek meg – a kiteljesedés munkáiként értelmezi. A harmóniába olvadó teljesség, az élet szépségének eufóriája hatja át a *Nyáresti delírium* verseit. A monográfia írója különleges „élmény- és érzékenységsformákról” beszél, melyek átfogják ezt a szakralitással érintkező természeti zugot. Vasy Géza is érzékeli ezt a felfokozott állapotot, amikor így ír a címadó versről: „Kiss Benedek 'az elmúlástól tettenérten' az ember számára

felfoghatóan végtelen létének tudásával oldja fel a nyáresti elragadtatást”. A Zen buddhizmus „költői lélegezte” is tovább tágítja ezt a gazdag versvilágot. A szembenzés a teremtség érzetével azt eredményezi, hogy a költő számtalan pozícióból „szól az Úrhoz”. Rátalál az „Isten csavargója” metaforára, amely találóan fejezi ki a két elem viszonyát. A költőnek sikerült magas rendű költészetté emelnie a borral kapcsolatos élményeit. Ahogy Kődöböz írja: „Szent György-hegy Kiss Benedek magánmitológiájában az éden hívószava”. A zöld veltelini világa elvarázsol költeményei révén. A sajátos „borapoteózis”, ami a hegy révén előkerül, magyar hungarikum, a pannon szellemiség elválaszthatatlan része. A lírikus jellemzője, hogy közösségi-nemzeti horizontból tekint a jelenre. A költészettelenes tendenciákat tekintve írja a *Sziréna-üvöltésben*: „Az éneket, jaj, emberek, /ne hagyjátok magatokból kiölni!”

József Attila és Ady Endre példája megerősíti a benne élő „etikai fenomént”, s az emberek, „technicizált nyomoroncai az időnek” sem menekülhetnek végzetük elől. Az összetartozás, a hűség és a kölcsönös megértés szép versei születnek ebben a ciklusban, melyeket a költő feleségéhez írt. Az a bensőséges kapcsolat, mely Garai Kátival összefűzi, nemcsak érzelmekről szól, hanem munkáról, értelemről, az írástudó felelősségéről. Az Istennel perlekedő Kiss Benedek sohasem jut el barátja, Utassy József harcos-provokatív ateizmusáig. Sőt, megírja Utassy barátja *Fény a bilincsen* című versének pandanját. (*Vita és bizonyosság*)

A kötet végén a szerző joggal idézi a befejezést sugalló *Könnyű szívvel* című verset: „Dolgaim rendben befejezvék... Szórakozás volt? Munka? Most emlék.”

Sőt, személyes szférákra is kitér, amikor a Királyhágó téren álló lakást és környezetét felidézi. Jól ismeri Kiss Benedek azon szokását, hogy „virrasztó költő”, számára az éjszaka az ihlető környezet.

De a konklúzió túlmegy a személyességen, amikor értékítéletet fogalmaz meg: „Kiss Benedek kristálytiszt, gyönyörű magyarsággal ír...Versvilágában a ki nem mondás, az elhallgatás révén a csönd esztétikája is fontos szerepet játszik...az ő költői mágiája sokak számára az emberség és magyarság példaszerű egységének szakrálisan megélhető rituális alkalma...” Szép és eligazító gondolatok ezek. Hogy a vers „megtartó erejű legyen”.

Kődöböz Gábor felfedező kedvvel, jelentős felkészültséggel és kiváló értékszemlélettel tett bizonyágot egy jelentős korpusz, Kiss Benedek költészete mellett. Egy kissé fordítva azon az egyoldalúságon, amiről írásom elején szóltam. Mindig azt szoktam említeni, nem egy kánon van – bármennyire is bizonygatják egyesek – versengő kánonok küzdenek az elfogadtatásért. Ez a monográfia a zajló versengés nagy aduása, példaszerű megvalósítása. Ezért érdemes forgatni, olvasni, idézni.

(MMA, *Közelképek írókról, Budapest, 2014*)

Ködöböcz Gábor

„Amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell”

Bodor Sarolta – Szíki Károly: Az akasztófa árnyékában. Ítélet Jobb László és társai perében

Bodor Sarolta és Szíki Károly dokumentumdrámája felkavaróan döbbenetes és eszméletlenül tanulságos könyv. Afféle illúziótlanul szókimondó, a megszokott sémákat és üres frázisokat sutba vágó történelmi lecke fiúknak és lányoknak, fiataloknak és öregeknek, kicsiknek és nagyoknak. Rendhagyó olvasmány az emlékezőknek és feledékenyeknek, a múlttal szembenézőknek és az amnéziában szenvedőknek, a bátraknak és gyáváknak, a hűségesekeknek és az árulóknak, a belülről és felülről vezérelt szabadoknak és a csökkent, gúzsba kötött meghasonlottaknak.

A tanulóifjúság kapcsán ide kíváncsozó megjegyzés: egyáltalán nem biztos, hogy az egyetemi és középiskolai képzésben a diákok érdemben találkoznak-e 1956-tal. És ha igen, akkor értő, alapos és hiteles képet kapnak-e róla? A tanárok és tanítványok hajlandók és képesek-e az '56-os kihívás szellemi, lelki és erkölcsi mélységeinek vállalására? A katarzist ugyanis nem adják ingyen, ahhoz is erőfeszítésre és bátorságra van szükség. Azért mondom ezt, mert életben maradásunkhoz és nemzeti önbecsülésünkhöz is a 20. századi traumák kapcsán belénk kövesedett vereségtudat, kishitűség és pesszimizmus meghaladásán keresztül vezet az út. Klebelsberg Kunót idézve „az idegen nemzetek négyzetre emelik kiválóságait, mi – magyarok – igyekszünk belőlük gyököt vonni”. Hogy ez hova vezet, Kölcsey Ferenc már 190 éve megírta a *Parainesis*-ben: „Jaj neked! A meg nem hálált örökségen átok fekszik”. Vegyük komolyan az unokaöccsének írt, de az utókornak is szóló figyelmeztetést!

Az indíttatást és alaptörekvést tekintve a jelen kötet is ezt a szellemisséget képviseli. Az abszurd időutazásként aposztrofált dokumentumdráma szerzőpárosa jól tudja, hogy aki írásra adja a fejét, az a közösségi felelősségvállalás alól nem bújhat ki. Miközben persze az írástudóval szembeni legfőbb követelménynek eleget téve kell szolgálnia az igazság szellemét. Mi több, kendőzetlenül ki kell mondania a felismert igazságot. Az *akasztófa árnyékában* két szerzője ezen kritériumoknak maradéktalanul megfelel, szakmailag és morálisan is jól megítélhető, példaszerű munkájuk mögött minden dicséret csak bicegve járhat.

Az immáron tizenkilencedik kötetét jegyző Szíki Károly habitusáról és alapmotiváltságáról szinte mindent elmond a könyv elején olvasható hitvallás: „Fontosnak tartom, hogy beszéljek arról, ami veszélyes”. Óhatatlanul Wittgenstein, illetve Nagy Gáspár egy-egy elhíresült aforizmája ötlük fel bennünk: „Amiről nem

lehet beszélni, arról hallgatni kell” – mondja a német filozófus; „Amiről nem szabad hallgatni, arról beszélni kell” – teszi hozzá Nagy Gáspár Kossuth-díjas költő. Valóban, amiről kvázi veszélyes beszélni, konkrétan és pontosan csak arról érdemes.

A Jobb László és társai perét szakszerű élményszerűséggel és élményszerű szakszerűséggel feldolgozó dokumentumdráma (legalábbis a vádlott elítéltek és a szerzők vonatkozásában) újfent alátámasztja Bibó István igazát, miszerint „demokratának lenni annyi, mint nem félni”. Voltaképpen a drámabeli szereplők példázatos pontossággal képezik le mindennapi kisded játékaink kétosztatú világát: az élőlények és félőlények minőségi különbségét és fényévnyi távolságát. Habár az élőlény és félőlény között csak egy fonémányi eltérés van, a magatartás szintjén ég és föld távolságáról van szó. Leginkább talán azért, mert a belső lépték és mérték, vagy ha úgy tetszik az arány, az irány és az erény csak a belső szabadsággal bíró embernek adatik meg. Ezért aztán aki vagy, az együttal jutalom és büntetés is azért, aki vagy.

Szíki Károly és Bodor Sarolta kötete korábbi fontos forrásművekre (1956, *Eger* című film és könyv; *Az 1956-os forradalom és megtorlás Heves megyében*), továbbá a Budapesti Katonai Ügyészség vádiratára és a Budapesti Katonai Bíróság tárgyalási jegyzőkönyvére alapozva készült el. A Jobb László főhadnagy és tizenhárom társa ellen indított bűnügyben megtartott nyilvános tárgyalásra 1957. május 27. és június 7. között került sor Egerben. A 128 tanúval felvonuló megtorló gépezet egyszerre hátborzongató és abszurd, mert drámai színekkel mutatja, hogy a forradalom napjaiban meglévő csodálatos összevonásból hogyan lett rövid idő elteltével megosztottság, széthúzás és árulás. A per vádlottjai (Jobb László, Czaga István, Tompa András, Kádas Géza, Rózsa Kálmán, Bartók László, Mata József, Tormássy Tibor, Soltz József, Mártonfy Dénes, Bitskey Aladár, Faragó Lóránt, Battha András, Bóta József) közül többek neve ismerős lehet az egeri és környékbeli emberek számára. A tanúk listáját szemlélve (Komócsin Mihály, Varga István, Csányi Mihály, Kárpáti Ferenc, Putnoki László, Mikus Gyula, Darida Mihály, Kecső János, Jerszi Béla, Ipacs Géza, Bóta Bernát, Mészáros György) ugyancsak déja vu élményben lehet részünk.

A neveket hallva és olvasva bizonyára sokakban megelevenedik az olykor hallottnak hitt történelem megannyi fekete-fehéren pergő filmkockája. És ennek nyomán a múlttal való szembesülés, a személyes számadás lehetősége és kénysze-re is megkísérthet bennünket. Számomra például a legabszurdabb abszurd, hogy – miközben az oktatásban és a hivatalos közbeszédben a forradalmat ellenforradalomnak mondták – 1989-ig az áldozatok voltak a bűnösök és a bűnösök voltak a hősök. Ilyen aspektusból nézve az 1924-ben Kolozsváron született Jobb László élettörténete – afféle közérdekű magántörténetként – egy kis kristályszemben

tartalmazza 1956 tragédiáját és annak egész drámáját. Minthogy a témaválasztás már önmagában is értékpreferenciákat jelez, a szerzőknek azért is kijár a dicséret, hogy Eger város egykori védelmi parancsnokát helyezték az '56-os tematika fókuszába.

A szerkezetileg két részre tagolt és összesen 157 jelenetből felépülő dokumentumdráma a tér- és idősíkokat montázsszerűen összekapcsoló szinkronicitás elvére épül. Ilyenformán Jobb László Kozma utcai gyűjtőfogházban zajló, testi-lelki kínzásokkal teli vallatása állandó interferenciában és áttűnésben van az Egerben zajló bírósági tárgyalással, valamint a Biszku Béla belügyminiszter környezetében folyó, kegyetlen megtorlást célzó történésekkel.

A főhős Jobb László kényszervallatásán elhangzó tények, nevek, valóságvonatkozások generálják, dinamizálják és strukturálják a drámabeli cselekményt. A sok táblás szimultáns vállaltó szerzők részéről nem csekély művészi formátumra, alkotóerőre, rendezői látásmódra és szintézisteremtő képességre volt szükség ahhoz, hogy a káosz helyén rendet, a homály helyén világosságot tudjanak teremteni. S tették mindezt atmoszférikus korfestő tehetséggel, az emléktereket és időromokat újratereztető szuggesztivitással, dicséretre méltóan eleven képi, gondolati és nyelvi erővel.

Olybá tűnik, hogy igen fontos, a maga nemében hiánypótló alkotás született, amely a szerzők egzisztenciális mélységű elkötelezettsége és rokonszenvesen értékörző-értékmentő igyekezete révén fokozottan hiteles és becses. Bodor Sarolta és Szíki Károly könyvét jó szívvel ajánlom mindazon olvasók figyelmébe, akik 1956 hagyományát, a történelmi emlékezetet és a múltfeltárást azért tartják fontosnak, mert egy magasabb szellemi-erkölcsi minőségű Magyarországot szeretnének látni ebben a hazában.

(4 pont Nyomda Kft., Eger, 2016)

Máriás József

In vino veritas

*Rácz László – Cs. Varga István: Borkultúra kettős tükörben
„Amit a borról tudni illik” – „Ragyogjon a bordal!”*

Dr. Rácz László, az egi Eszterházy Károly Egyetem tanára és dr. Cs. Varga István irodalomtörténész, az ELTE tanára – a borász szakember és az irodalomtörténész, tudományterületén mindketten kiváló tekintélynek örvendő személyiség – szövetkezett arra, hogy a borászatot művelő vagy csak saját használatra termelők, valamint azt csupán érdeklődéssel szemlélő, bort kedvelő és fogyasztó laikusok számára betekintést nyújtson az ősidők óta meghonosodott borkultúra rejtelmeibe, s annak egy másik kultúraágban, az irodalomban megörökített tükörképébe. A rendkívül igényes, művészi tipográfiai megjelenítésű kötetben ez a szándék vezette a társszerzőket: érlelje meg bennünk, gyöngyözze ki belőlünk az érdeklődést és csodálatot a homo sapiens egyik legrégebbi tevékenysége, a borászat, és az élet csodáit szavakban megörökítő borversek iránt.

A kötet témáját, szakmai és művészi tartalmát méltó kötetet *prof. Kállay Miklós* emeritus professor, a Magyar Bor Akadémia tiszteletbeli elnöke ajánlja az olvasók figyelmébe, sorolja azt „a fontos és időszerű kiadványok” közé.

Rácz László munkája a borkultúra szakmai bemutatását szolgáló kötettrész: „*Amit a borról tudni kell*”. A kötet hátsó borítóján olvasható sorai kulcsot adnak a tudományos igényű szakmai törekvés megismeréséhez: „A borkultúra az emberiség történetének fontos része; megismertetésének elsődleges célja a szőlőről, a borról és annak készítéséről szóló, az általános műveltséghez kapcsolódó tudás átadása. Életünkben a borkultúra jellem-, tudat- és viselkedésformáló szereppel bír. Több mint húsz éve vállaljuk ezeket az oktatási és nevelési feladatokat a kultúra- és nemzetépítő püspökről, Eszterházy Károlyról elnevezett intézményünkben – az Egri Korona Borházzal együttműködve.”

A szerző a 6000 évre visszatekintő szőlőtermesztés és borkészítés fejlődésének a történetébe, a vele egy időben fejlődő szakmai ismeretek titkaiba avatja be az olvasót, mindabba, amit „az oldatok királyáról” tudnunk kell, tudnunk érdemes, abba az igen összetett folyamatba, amely a munkát, a tudást, az emberi indítást és szándékot egymásba ötvözve teremt új és mind újabb értéket.

Mi is a bor? A különböző nemzeteknél megjelenített liturgikus elnevezései szemléletesen jelzik tudatbeli kivetődését, szakrális jellegét: magyar: *a lélek itala*; latin: *szellemi/lelki ital*; francia: *az örök királyság bora*; angol: *a mi szellemi/lelki italunk*; olasz: *az üdvösség itala*; német: *az üdvösség kelyhe*; holland: *az örök élet itala*; spanyol: *az üdvösség itala*.

A Mit kell tudnunk a szőlőtermesztésről a borkészítés kapcsán? című alfejezet megismertet bennünket azzal, ami a kultúra történeti hátterében szemléletesen jelzi, hogy a szőlőművelő és borkészítő embernek mi mindent kell ismernie, birtokolnia ahhoz, hogy minőségi munkát végezzen, hogy piacképes, márkás terméket állíthasson elő: növénytant, talajtant, biológiát, vegytant, művelési és gépészeti technikát, kereskedelmi ismereteket...

Mindehhez hozzá kell társítanunk azt az érzelmi kötődést, szeretetet, amely nélkül nem képzelhető el az elhivatott szőlész, borász, azt az alázatos empátiát, amellyel a növényben, a borban megnyilvánuló életfolyamatokat éreznie kell. Általános műveltségünk, a honismeretünk gyarapodását is szolgálja a magyarországi borrégiók, az azokra jellemző borfajták megismertetése. A szőlősgazdák, a szőlőhegyi kisparcellákat birtoklóknak, kisebb borospincékkel rendelkezőknek is igen nagy hasznára válik a kötetben található leírások, az ismeretanyag elsajátítása.

Javukra válik a bor sav- és cukortartalmáról, ízvilágáról, aromatartalmáról, érleléséről, a bor harmóniájáról szóló részek megismerése. Elámulhatunk a bor jellegével kapcsolatos szakszavak gazdagságán! Aromás, bársonyos, csendes, elegáns, erőteljes, férfias, fejlett, finom, hosszú, illatos, kemény, kerek, lágy, nehéz, simulékony, nemes, száraz, testes, tüzes, üde... Akárha egy szép költemény minősítő jelzőit olvassánk, megmerítkezve a stílus változatos tündéri világában! Ezúttal a borban megtestesülő univerzumban, amely a különböző technológiai folyamatok – cefrekezelés, préselés, mustkezelés, erjesztés, borfejtés, derítés, szűrés, házasítás... – során alakul, nyeri el végső karakterét, a különböző fehér és vörös fajtákra jellemző, sajátos vonásait.

Amikor ünnepi alkalmakkor, baráti társaságban koccintásra emeljük poharunkat, nem is gondolunk arra, hogy mily összetevők, vegyi folyamatok/kezelések során megy át, amíg asztalunkra kerül, amikor élvezettel fogyasztjuk kedvelt borunkat. Sosem feledhetjük azonban az azzal kapcsolatos aforizmákat, szólásokat.

A szerző a *Könyvek könyvét* idézi: „A bor vidámság és öröm a szívnek, ha kelő időben és megfontoltan isszák. Ha mértéktelenül, szenvedéllyel és mohón isszák, csak keserűség a bor a lélek számára.” Az ősi bölcsesség mellé társítsunk egy kortársi gondolatot is: „a bort csak az érdemli, aki a józanságot is tiszteli.” A borgasztronómia – a borfajták ismerete, a borajánlat, az ételekkel való harmonizáció – maga is önállósult ismerethalmaz, az erről szóló tudnivalók alkalmazása a korszerű, sikeres vendéglátás alapfeltétele.

A kötet – a benne felhalmozott sok-sok ismeretanyag mellett – részletes, mindenre kiterjedő tantervvel példázza azt a sokirányú, egy tanévre, két szemeszterre kidolgozott stúdiumot, melyre a szőlészettel és borászattal foglalkozóknak szükségük van ahhoz, hogy valóban magas szintű, tudományos megalapozású munkát végezhessenek...

A szöveget illusztráló, számos színes képet tartalmazó anyag maga is ismeretterjesztő szereppel bír, személetesebbé teszi, közelebb viszi az olvasót a szakmailag oly alaposággal elénk tárt tudományos ismerethalmazhoz.

„A helynek nemcsak fizikája, hanem metafizikája is van és nemcsak látvány, hanem génusz” – idézi Hamvas Béla szavait, dr. Cs. Varga István a kötet második felének szerzője, aki Utassy Józseftől választotta fél könyvének a címét: **„Ragyogjon a bordal!”** Nem kevesebbre vállalkozott, mint a borászat metafizikájának, génuszának a megjelenítésére szolgáló irodalmi dimenzió csodálatos művészi gyöngyszemeinek csokorba gyűjtésére: „A bor és az irodalom témaköréből szóló sajátos kis antológia, versidézet- és »borvirág-gyűjtemény« jött létre. (...) Hiszem, hogy ez az írásom nemcsak a borról szól, hanem a borívó emberről, a »Jó kedvvel, bőséggel« örömről – a nemzethez tartozás identitásáról –, rólunk, mai magyarokról is.”

Ez a fejezet a bor fogyasztóit szellemi kalandozásra hívja a kultúra – azon belül az irodalom – ösvényeire, a Parnasszus hegyére, a múzsák ihlette alkotók világába, hogy az általuk megrajzolt tükörben vetítse vissza azt a csodálatos érzésvilágot, amely a borban testet ölt, amelyet a fogyasztóban kivált. Mi is a bor? Krúdy: *„aranyszínű nedv”*; Jókai: *„átlátszó arany”*; Mikszáth: *„olvasztott arany”*; Hamvas: *„folyékony szerelem, idill-olaj, spirituális esszencia, meditációs objektum (...) a tisztaság olaja, a mámor olaja (...) cseppfolyós csók”*; Kiss Benedek: *„a Tokaji aszú folyékony aranyrögöként gördülő magyar könny! Istennők, tüzes görög szüzek fűszeres könnye, kit még Zeusz is ünnepekkor emelhet ajkaihoz!”* A kötetben sorjázó idézetek, definíciók sorát hosszan idézhetnénk!

Cs. Varga István lenyűgöző ismeretanyaggal, tájékozottsággal, a költői világ kisugárzását megjelenítő érzékletes stílusban tárja elénk a világ- és magyar irodalom borhoz köthető, az által ihletett gyöngyszemeit – az ókori görög és latin kultúrától a maiakig, Janus Pannoniustól a kortárs magyar költőig, írókig. Útra csábító, vonzó, szellemi kalandozásra szólítva bontja ki a csodát, amit a bor képviselhet érzelmi, lelki életünkben. A fejezet rövidebb-hosszabb kisesszéiben oly „kézvezetői” akadnak, mint Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor..., Kosztolányi szavaival teljesíti ki azt a gondolatot, miszerint „vannak dolgok, melyek a művészetben sokkal világosabban érthetők, mint a tudomány fényében”.

Elgondolkozhatunk azon, hogyan lehetne a bor lényegét, szellemi esszenciáját valamely tudós traktátusban érzékletesebben definiálni annál, amit József Attila nyújt a *Himnusz a borhoz* című költeményében. „Bor, te dús örömelixir, / bor, te táltos rőt pogány, / csók az Élet ajakán, / kedvesemnek várva vitt hír. // Vérem forrjon véled össze, / bor, te férfikor teje, / mindeneknek elseje, / torkom érced hadd füröszse. // Bor, te ünnep ékes gyolcsa, / május hímes köntöse, / víg tüzek víg

kürtöse, / őserők tűz–istenkorcsa. // Bor, ma téged megrabollak, / mellem érted döng s tüzel, / bor, téged vasárnapollak. // Bor, ó égjünk, égjünk együtt el!”

A bor dicsérete nemcsak a műköltészet, a szépirodalom sajátja, a népszokásokban, a népköltészetben is széles körben elterjedt motívumkincsként van jelen. Gondoljunk csak a honszerző vezérek bor- és véráldozatára, a János-áldásra, a hozzá fűződő rigmusokra, az áldomásívásra, a koccintásokkor megjelenített tartalomra, a közmondásokban, szólásokban, adomákban, anekdotákban megörökített, megjelenített, az élettapasztalathoz leszűrt népi bölcsességekre, amely oly bőséges tárházából merít Cs. Varga István. Ragadjunk ki belőlük egy példát: a koccintásról szólót: „Általában a koccintás egy-egy kapcsolat része, mely lezár, megerősít egy-egy megállapodást, vagy megalapoz egy együttműködést, adott esetben lezár valami rosszat a múltból, vagy csupán valamilyen szintű alkalmi összetartozást is jelképez.” Idézhetjük a borivók Tízparancsolatát is: „1. Bort soha ne igyál éhgyomorral. 2. Borivás előtt ne egyél édes ételeket. 3. Mindig légy figyelemmel az egyes borfajták hőmérsékletére. 4. Bort mindig megfontoltan, lassan igyál. 5. Apró kortyokban élvezd a bor zamatát. 6. Nemes borokat mindig tisztán igyál, soha ne keverd vízzel. 7. Tarts mértéket a borivásban. 8. Jobban ízlik a bor, ha eszel valami »hozzá illőt«. 9. Szeresd a bort, de légy erősebb nála! 10. Bármikor, mielőtt bort iszol, egy pillanatra gondold arra, hogy mennyi fáradságos, verejtékes munka van egy pohár nedűben.”

Ez a fejezet is kitekintést nyújt, az egri régió mellett elvezet bennünket a tokaji, a badacsonyi, a soproni, a szekszárdi, a somlói borvidékekre, hogy virtuálisan mi is „megkóstolhassuk” azok jellegzetes borfajtáit, amelyek hírt s nevet szereznek a magyar borászatnak. A „borút”, a hozzájuk fűződő hagyományoknak a nemzeti tudatunkat erősítő, mélyítő hatása van, rólunk szól.

Az általános áttekintésekhez olyan írásokat társít, amelyekben egy-egy kiváló, neves alkotó, borkedvelő, bortermelő személyiségnek – Szekfű Gyula, Hamvas Béla, John Paget, Haraszthy Ágoston, Gál Tibor – a szőlőtermesztéshez, bortermeléshez kötődő gondolatairól, műveiről, munkásságáról nyújtanak tájékoztató, elismerést kiváltó ismeretanyagot.

A fejezet háttéranyagát élénk táró adattár, a szakirodalom jegyzéke szemléletesen példázza, milyen bőséges forrásból merített, másfelől az olvasókat, érdeklődőket, szakembereket is hozzásegíti a téma jobb megismeréséhez.

Befejezésül, a sok igaz gondolat közül ragadjunk ki egyet, a borkultúra világhírű egri művelőjének, a már az égi szőlőskertekben munkálkodó Gál Tibornak a szavait: „A jobb életminőséghez a ház és a szép ruha mellett hozzá tartozik a jó bor is.” Egészítsük ki az Egri Korona Borház tulajdonosának, Rácz Józsefnek a jókívánságával: „Legyen mindannyiunk örömforrása a jó magyar borok fogyasztása.”

(Hungarovox Kiadó Budapest, 2016)

Kispál Dániel

„Mindig csak szigetet kerestem”

Vitéz 250 – Vitéz Ferenc válogatott versei

Vitéz 250 címmel jelent meg 2016-ban a Felsőmagyarország Kiadó gondozásában Vitéz Ferenc válogatott verseinek gyűjteménye. A kötet címe játék a számokkal és az évekkel, ugyanis a verseskönyv Vitéz Ferenc írói jubileumának 25. évfordulójára jelent meg, 250 verset tartalmaz, és a versanyag összeállításakor a költő az 50. születésnapját ünnepelte. Ennek a szép pályafutásnak számos kiemelkedő darabja megtalálható a könyvben, a legkorábbi versektől kezdve a legérettebb munkáig. Sőt, olyan verseket is olvashatunk benne, amelyek eddig kötetben nem jelentek meg.

A *Lázadó galamb* versei az induló költő útkeresési gondolatait tárják elénk, többnyire letisztult költeményekben, amelyek egyszerű és mégis komplex, sokszor népies motívumokból táplálkoznak. A versek a lírai én rezignált lelkiállapotából indulnak ki, majd abba is térnek vissza, de úgy, hogy mindeközben ki-kitekintenek a világba, keresik annak értelmét, összehasonlítják a természeti tájat az ember belső tájaival. Számos visszatérő motívummal találkozhatunk már ezekben a korai munkákban is. Ilyen például a szabadság, a különféle természeti képek, az elmagányosodott élet képei. Mindezt végigkíséri az, hogy a lírai én folytonosan keserű, kételkedő hangon fordul magába, ez azonban mégsem jelenti azt, hogy a versek lemondásba hajlanának. Tapogatózások ezek az alkotások, kísérletek arra, hogy az éppen ébredő költő a líra nyelvén próbálja megismerni az őt körülvevő világot, érzéseket.

Számos vers olvasható a kötetben, amelyek hexameteres formában íródtak. A *Hexameterek szarvasra és lányra*, a *Hexameterek egy álomra* és a *Hexameterek lakótelepen* címet viselő munkák lüktető, ritmusos alkotások, elgondolkodtató képekkel és tartalmakkal. A *Hexameterek szarvasra és lányra* néhány sora Radnóti idézi meg, az ő versvilágából kiindulva építi fel saját világát („Nézd, a szememben hajnalodik már, s szép szemed őriz / minden reggelt harmatozó ragyogással a nyárban.”). A *Hexameterek egy álomra* nagyon komplex, összetett képi világgal rendelkező líra, szimbólummá gyúrja a környezeti képeket, sötét és komor, mégis könnyed és vágyakkal teli tónusát adja két szerelmes test érintkezésének („Rád kiterítve a testem: csókol, szép ravatal vagy, / s meztelenül viseled csúf terhed, szárnyaszegetten.”). Nem csak ebben a versben jelennek meg a szerelemmel és a testi érintkezéssel szemben a komor, néhol már-már gótikus jegyek. Vitéz Ferenc számos alkotásában ambivalens jelentéseket fedezhetünk fel, ha a lírai én megszólítottja valamely szeretett személy. Szeretetteljes a megszólítás, de ebben a szeretetteljességben mégis van némi keserűség. A lírai én mindvégig távolságot akar tartani. Ha egy kicsit is közeledik, rögtön visszahőköl, mert félelem támad benne, mintha a folyamatos közeledést és a végtelen teljességet/beteljesülést valamiféle közelgő katasztrófa indukáló tényezőjeként tételeznék fel.

A *Beszédgyakorlatok* versei a nyelvvel való játék példázatai. A szövegek helyenként humorral oldják fel a komoly, erőteljes magánhangzók által okozott akusztikai élményt („Bamba bűn borong Babits, / bús, baráttalan bolondja / bámul a kába éjszakába; / ám hiába – nem rebeg át a csáb / a habkeblű bárányának / bazsalygón barna tomporába.”). Néhol pedig a rím veszi át az irányítást, s válik a szöveg fő szervezőerejévé.

Mindenképpen említésre méltók a kötetben szereplő haikuk is, amelyeket két csoportra oszthatunk. Egyes haikuk pontosan igazodnak a japán versforma letisztult, pontos tartalmi világához. Vitéz Ferenc kiindul egy gondolatból, és ezt az egyetlen gondolatot bontja ki a rövid formában, nincsenek elkalandozások, nyomatékosítások, költői eszközök. Ebben az esetben a jelentés adja magát, az értelmező számára nem nyújt mankót a befogadás aktusában („Verebünk ugrál. / Csak egy lépés kellene / a boldogsághoz.”). A másik csoportba azok a háromsorosok tartoznak, amelyek kissé eltávolodnak az ázsiai hagyományoktól, annak helyébe pedig az európai kultúrkör mély és tárgyias gondolatiságát lebbentik fel. Vaskosabb, többretegű szemantikai univerzumukat filozófiai-erkölcsi megállapítások, sejtések bővítik, amelyek sokkal inkább kijelölik az értelmezés medrét, mint az előbbi csoport (A semmi: nem szép. / Haldokló ragyogása / csak a vágynak van.”).

Vitéz István költészetének egyik fő erénye, hogy lírájában nagy mélységgel képes reflektálni a művészet más területeire, képes párbeszédet folytatni más művészeti alkotásokkal (*Absztraktok* című kötet, *Festett karnevál* stb.). A versek világát megismerve az olvasó látatlanban is megkonstruálja magában a verset fogantató alkotások tartalmi és formai elemeit, és vágyat érez arra, hogy a két alkotást térben és időben egyszer együtt is értelmezhesse.

Ahogy lineáris rendben haladunk a versek olvasásával, egyre összetettebb és érettebb költői világ bontakozik ki előttünk. A versek központi motívumává válik az emlékezés, amely nem lesz sem idilli és könnyed, sem pedig komor és nehézkes. A fiatalkori versekben felsejlő ambivalens viszonyulás és beállítódás jelenik meg ezekben a művekben is, azonban itt már jóval kiforrottabban. A versek formailag és tartalmilag sokszínűbbek, az értelmezési lehetőségek kitágulnak. Erőteljesen jelenvalóvá válik a gondolatiság, szikár, pontos képek váltják egymást a különböző sorokban, valamint létösszegző motívikával is találkozhatunk. A kötetbe eddig nem került versek között is érdekességekre akadhatunk. Ezen művek közül az egyik legerősebb alkotásnak a *Misztérium* című verset tartom, amely Potyók Tamás képeinek indíttatására íródott. A *Misztérium* egyfajta ars poetica is lehetne, hiszen kiválóan magában hordozza mindazokat a tartalmi elemeket, amelyek megmutatják Vitéz Ferenc líravilágának esszenciáját („Mindig csak szigetet kerestem, [...] / ahonnan jól látni a hullámokat”).

Vitéz Ferenc költészetének legjellegzetesebb vonásai, költői hangjának alakulása, verseinek formai és tartalmi alakulástörténete, sokszínűsége egyaránt nyomon követhető ebben a kiválóan szerkesztett kötetben.

(*Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2016*)

Kiss Dávid

A „törekeny szál a mindenséghez” vallomásai

Vitéz Ferenc: Rácsok és virágok. Versek Bényi Árpád grafikáival

Mindannyiunk életében – akik megkezdjük spirituális utazásunkat önmagunktól a mindenség megértése felé – elérkeznek olyan pillanatok, mikor a hétköznapok állandósuló ritmusából időszakosan kilépve, mintegy külső szemlélőként nézünk végig saját magunkon és a minket körülvevő világon. Ezek a kitekintések kegyelmi állapotot jelentenek, melyekben a teremtettség egészen új formákban mutatkozhat meg. Ha mindez az ihletettségi állapotával párosul, akkor a művészet által a kitekintésben szerzett léttapasztalatok megoszthatóvá, mások számára is hozzáférhetővé, megélhetővé válnak. Véleményem szerint Vitéz Ferenc *Rácsok és virágok* című kötetének darabjai ilyen kitekintések, és az abból született élmények eredményei, melyeket – az irodalom újrateremtő erejének hála – mi is olvashatunk.

Az első verssel (*Égtájak*) mi is behelyeződünk ennek a szemlélődésnek az alap helyzetébe, mi magunknak is kijelölünk egy helyet ebben a világban: „Nyugati szél és / keleti erő, / északi csöndhöz / déli eső.” A költővel együtt teremtünk kapcsolatot a földi szféra és az égi között: „Kezem a naphoz, talpam a mélyhez”. Ezek a sorok akár Weöres Sándor szállóigévé vált rigmusát is élénk idézhetik: Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra. Itt is a materiális és a szakrális tapasztalatok kettősége jelenik meg, melyek között, mint egy összekötő kapocs: az ember áll.

Vitéz Ferenc kötetében is ez a versek célja, már ha lehet egyáltalán célt sejteni az irodalmi művek mögött. De ha célja nem is, önmagában rejlő lehetősége mindenképpen az ezeknek a verseknek, hogy megmutassa ennek a végtelenségig tágított univerzumnak néhány darabkáját, annak az univerzumnak a részeit, melyben Isten, ember, természet, szent és profán folyamatosan egymásba fordul, egymást feltételezi.

A versek – témájukból és természetükből fakadóan – nagyon személyes hangvételűek, ám néhol a költő az objektív líra eszközein keresztül jeleníti meg a versben önmagát, olyan hangsúlyt adva a kötet néhány versének, mely ilyen erővel talán csak Nemes Nagy Ágnes lírájában mutatkozik meg.

Éppen ezért számos olyan – a természet anyagaiból és elemeiből építkező – képpel, szimbólummal találkozhatunk, melyek átszövik irodalmunknak ezt a szegletét. Azok a versek, melyek az élet tökéletlensége miatt érzett kiszolgáltatottság, a teremtettség alázata, és az isten-keresés kétségbeesettsége hangján szólalnak

meg, gyakran hagyatkoznak ugyanazokra a képekre. Ilyen az *Égig érő fa* című vers is, melynek zárósorai híven tükrözik a most leírtakat: „Azt hiszem, mindig csak a fa lettem volna, / az égig érő, / hogy összekössem a földdel / a végtelent.”

A kötet verseit Bényi Árpád grafikai keretezik, s bár a grafikákhoz nem értek, a képekről mégis a nyers erő és a kimunkált, a gondosan alkotó kéz általi finom vonalvezetés egysége tükröződik, hol harmonikusan illeszkedve, hol pedig diszharmonikusan elütve a kötet darabjaitól. Ez az egymásra játszás, a kép és a szöveg párbeszéde még érdekesebbé teszi a kötetet, a szavak keltette audiovizuális világ mellé egy konkrétabb vizualitást teremt, így tágítva és árnyalva tovább a versek által generált atmoszférát

A kötet címadása is ebben a tematikus kontextusban nyeri el értelmét: a mindenség, a felső teremtő erő felé törekvő lélek számára az élet mulandósága és emberi mivolta folytán börtön, mely rácsaival visszatartja, korlátozza a kereső tudatot, ám a rácsokon keresztül mégis a virágokra, a szépségre és a kegyelmi ajándékokra látni, ami sokféle alakban megmutatkozhat, önmagunkban éppúgy, mint a másik emberben vagy a természetben. És végső soron ezek a szépségek maradnak, minden más elhomályosul, ahogy azt a kötet záró darabjában is olvashatjuk: „Nincs más, csak meghajolni égne, / kapaszkodni szárába virágnak. / Bár testük is felsebzi ujjam, / megszeretnek. S rendületlen állnak.”

Vitéz Ferenc versei tehát vallomások. A vers az embert a mindenséghez kötő törékeny szál, ebbe a törékeny szálba kapaszkodik az író, és a kötet darabjait olvasva nekünk is ezek a szövegek jelentik a kapaszkodót: a világmindenséget és benne önmagát megérteni vágyó embernek az élet viszontagságossága közepette csakis a kegyelem ajándékai maradnak állandók.

Aki nyitott az ilyen költészetre, az képes lesz Vitéz Ferenc verseivel párbeszédet folytatni, és a költővel együtt járni ezt a spirituális utat.

(Magánkiadás, Debrecen, 2016)